

SLAVKO MATKOVIĆ ANGYAL VOLTA

TOLNAI OTTÓ

Ha azt mondom angyal, azt, hogy angyali jelensége, tüneménye volt e kicsinyítő képzős – a világ legnagyobb falujának minősített – városunknak (Szabadkának valóban falusi a szellemi élete, ha egyáltalán van szellemi élete), tehát ha azt mondom: angyal, azt hogy angyali jelensége, tüneménye volt városunknak, véletlenül sem könnyű, jól hangzó meghatározással, jópofa jelzővel élek.

Hiszen az angyalról csak azt tudjuk bizonyosan, hogy *Jeder Engel is schrecklich*.

Amit magyarra egy szép sima-csúsós (tsúsós) szóval fordítottak, mármint hogy: iszonyú (*Iszonyú minden angyal*). Szerbül pedig egy kissé szimplább szóval: *strašan* (*Svaki je anđeo strašan*). Szótáram még užasant és grozant is tud. De ha azt mondjuk:

schrecklich

akkor abban valami havária, valami légi-földi katasztrófa hangjait is hallani véljük. Mint amikor valami összetörik, összezúzódik, ronccsá válik. Mintha az angyalnak ebben a meghatározásában (amely a modern költészet közhelye immár) eleve benne lenne földre zuhanásának, földhöz ütődésének, bukásának hangja, zaja, konkrét zenéje is. Mintha azt mondaná, hogy az angyal (*Jeder Engel*) eleve bukott. Míg viszont a szép magyar szóban, az iszonyúban fényesége is fényesedik.

Dosztojevskij hőseit marcangolta annyi ellentét (művészeti – modern volt teljes egészében, mégis Kosztolányi–Kiš-féle klasszikus próza után vágyakozott, írt is néhány ilyen szöveget, minden bizonnyal hagyatékából is előkerül még néhány; emberi-nemzeti – horvátnak tudták, szerbnek vallotta magát et cetera), mint ezt az angyali lényt. Olykor ha rányitottam egy-egy lakásban,

ahol barátaival: Siflis Andrással, Gottesmann-nal, Kerekes Lászlóval, Mileta Donovičtyal ült, az volt az érzésem, valamelyik Dosztojevszkij regényt ütöttem fel. Kinézésre ő volt közöttük az Aljosa, gesztusaiban, szavaiban azonban olyan volt ő is, mint a többi Karamazov.

Valamikor a hetvenes évek végén anyagot kértem tőle a *Csönd városa* című kanizsai kiadványba. (Később a *Kertek, parkok* címűbe is kitűnő írást kaptunk tőle.)

Valamiképpen az az akkor kiválasztott munkája (mert több munkát adott, közülük kettőnek fekete-fehér változata szerepel a hetvenkilences *Knjiga* című, vizuális kísérleteit közreadó gyűjteményben), finom kollázs, konkrét, pontosabban vizuális költeménye maradt számomra legtipikusabb alkotása, leginkább árulkodó, leginkább azonos vele. Ha rápillantok, mindig őt látom – az angyali Slavkót –, jóllehet nem őt „ábrázolja”.

Érdemes kissé közelebről szemügyre vennünk ezt a munkát. Papírmunkát. Ha a vizuális verseket is gyakrabban szemügyre vennénk, ha külön-külön is elemeznénk, eseménnyé téve – mint például az antologikus verseket szokás – egyet-egyét, ha lenne kritikájuk, idővel kinyílnának, az egyszemélyesek, szimp-lák, stupidák pedig elhullanának.

In memoriam

írja apró betűkkel, egészen felnyomva, ahogyan mostanság a formatervezők szokták felnyomni a címeiket a papíros szélére latin betűkkel. Tehát az In memoriam a cím, gondolnánk, ha hirtelen egészen nagy cirill betűkkel nem azt olvasnánk, hogy:

POMAH

(ami magyarul regényt jelent). Ezek szerint konkrét, illetve vizuális versünk címe egyértelműen az, hogy:

REGÉNY

De mivel reflexeim nem a cirill betűkre reagálnak, mindig úgy kezdem el olvasni, hogy: Poma . . . Tehát pomagránát, gránátalma. Igen, feltételes reflexeim már-már egy Pomagránát című

POÉMÁ-t

jeleznek. Noha a papírlap széléig-éleig felnyomott In memoriam apró betűi mindig, minden olvasatunkat áthúzza, destruálja, lehúti, mégis a következő szint, Crnjanski fényképe, csak fokozza a beindulni készült poéma feltételezését, hiszen a szerb költészeti tán legnagyobb poémájának, a *Stražilovónak* a szerzőjéről van szó. Tehát Crnjanski fényképe, fiatalkori félprofilja van összemontázsolva finoman egy fa tavasziasan rezgő-vibráló, enyhén színes lombrésztletével. A munka többi alkatrésze különben fekete-fehér.

Crnjanski arca, egész lénye költői, lírai, angyali. Olyan, mintha Keats, Rilke vagy Kosztolányi arcát montázsolta volna össze egy tavaszi lombrésztlettel.

Különösen jó példa Kosztolányi, ugyanis a költő, a par excellence költő Crnjanski is az egyik legnagyobb regényírója a szerb irodalomnak. Danilo Kiš, amikor a számára legfontosabb írókat, próza-, illetve regényírókat sorolta, Borges, Andrić, Krleža és Nabokov mellett, mindig éppen Crnjanskít és Kosztolányit említette még.

Crnjanski kései főműve címében szerepel is regény szavunk: *Roman o Londonu*.

Igen, Crnjanski munkásságán átsüt, átvilágít egy angyali lény. Amely rádi-umsugárként sétál át a műfajokon. *Čarnojević naplójában* (a *Malte* mellett tán legszebb kisregénye a világirodalomnak) olvashatjuk: *Fiatal voltam, és olyan szép, hajlékony, fehér szárnyam és vállam volt.*

Ah, bio sam mlad i imao sam tako lepa, vitka, bela krila i pleća.

A kollázs (amely mint kollázs is teljes értékű, kötődik Tabaković és Peđa Milosavljević, illetve a szerb szürrealisták, valamint Vajda és Bálint Endre kollázsaihoz) mellé applikált lábjegyzet nonpareille-tömbje Crnjanski költői lényéről: szumátrizmusáról beszél. Mondanom sem kell, hogy már megjelentettem munkáját, amikor a lábjegyzet nonpareille-tömbjét is abszolváltam.

Miri čovek sa Sumatre; Objašnjenje Sumatre; Obzori sumatrizma stb.

Crnjanski szumátrizmusa nekem leginkább Komjáthy Jenő költészetét juttatja eszembe (néha olyannyira, hogy arra gondolok, utána kellene nézni, olvasta-e Crnjanski Komjáthyt, mert olvashatta, ismerhette is akár), annál inkább, mivel Kosztolányi megeleveníttette alakja is valami hasonlót sugall – valami hasonlót, mint kollázsunk.

Azok, akik Komjáthy Jenőt látták, sovány, magas, szőke férfinak rajzolják, úgy, ahogy alakját spiritualisztikus költeményeiből minden arckép nélkül is rekonstruálhatjuk.

Arcának fő ékessége volt két mozgékony, mintegy mindig szétpattanni készülő, csodásan nagy kék szeme, melyet ő maga is a kék égbolthoz hasonlít. Azt mondják, szüntelenül valami önkívületes láz, valami túlvilági rajongás égett benne.

De térjünk vissza a lábjegyzet nonpareille-tömbjének böngészéséhez. Emlékszem, milyen boldog voltam, amikor rábukkantam költőnk *Maska* című drámájából vett, Branko Radičevićre vonatkozó, alábbi idézetére: *Jedni viču: idealizam, drugi: komunizam, a ja: eterizam . . .*

A drámát elemző Mirjana Mioćinović fontos megállapítását is fellelhetjük nonpareille-tömbünkben:

Brankov eterizam jeste u izvesnom smislu sumatrizam Miloša Crnjanskog.

Matković vizuális (konkrét, papír) alkotásának az első olvasata (síkja – lám, milyen olvasmányos egy vizuális költemény, már-már regény, olvasmányos regény!) az, hogy a regény meghalt: In memoriam. A klasszikus műfajok In

memoriamjáról van szó minden bizonnyal. A regény, a poéma In memoriam-járól. Ám a vizuális költemény, mivel költemény, gyönyörű klasszikus kollázs, mivel klasszikus kollázs, mégiscsak azt sugallja, mutatja, hogy az éterizmus, a szumátrizmus, a spiritualitás mindenek felett lebeg – átjár – még akkor is, ha mint kihangsúlyoztuk, az In memoriam felett már csak a papírlap késéles széle működik. Nem írhatunk föléje semmit.

A vizuális költészet, a klasszikus kollázs bizonyos dimenzióival élve érzékeltetni képes papíryanagában, konkrét betű voltában is azt az éterizmust, szumátrizmust, spiritualitást, amely ellen ragasztósdiját minden bizonnyal elkezdte. Azt akarom mondani, hogy ez a találomra választott vizuális költeménye is anygali lényét sugározza. Egyrészt intellektuális fölényét. Másrészt azt a dimenziót, ahonnan az angyal (*Jeder Engel*) alábukik.

Ha Slavko Matkovićara gondolok, városunk csodálatos Monarchia-kulisszája előtt látom őt: kis, szűk, kopott fekete bársonyöltönyében, hosszú szőke hajjal, mosolyogva.

Befejezésül három dologról kellene még e *Hommage* alkalmával említést tennünk.

Viszonyáról ehhez a csodálatos kulisszához. Szabadka kései íróit, művészeit mind ez a viszony – ehhez a kulisszához való viszony határozza meg.

Arról kellene szólnunk, mekkora erőfeszítést fejtett ki, hogy mint antikvárius (misztikus kis boltját – ne feledjük Moni de Buli is antikvárius volt –, melynek hangulatát Hangya korai, kitűnő önarcképe és egy Dante-szobor határozta meg, már sokan megírták, Ugrinov is például), valamint a Városi Könyvtár helytörténeti kutatója behatoljon e kulissza mögé, hogy bebizonyítsa, nem is kulisszáról van szó tulajdonképpen, hanem egy teljes polgári életformáról, arról, hogy a világ legnagyobb faluja valójában a Monarchia egyik titkos szellemi fővárosa volt . . .

Másodszor már jelzett kitűnő prózájáról, amely valójában még mindig ahhoz a bizonyos kulisszához kötődik. Most csupán egy részletet emelnék ki, egy részletet Tsuszó lábjegyzetéből, amelyet éppen Palics fürdőre való költözésem napjaiban olvastam – afféle üzenetként, megrettenve.

Röviden, Csúszó Sándor azon a háborús tavaszon és nyáron a titokzatos költő, György Mátyás vendége volt Szabadkán. A régi avantgardista lelkesedett Csúszó „áthúzott” verseiért, és rábeszélte, hogy fogjon munkához, és lépjen tovább a vizuális költészet terén, építse tovább „áthúzott” verseit. Csúszó ekkor már érett alkotó volt. Elkábította a gazdag nagybirtokos figyelmessége, a gyönyörű palicsi villa könyvtára, és egyre halogatta, először csak napokkal, majd hetekkel Zágrábra való visszatérését, hogy végül alkotó szelleme keredjen fölül. A palicsi azúr tavasz, a távoli háború elenyésző visszhangjai, a kiváló munkaföltételek megtették a magukét. Pannónia félreeső zugának

nyugalma és a szinte teljes elszigeteltség mintha új erőt lehelte volna a radikális költői lélekbe, hisz ismét elkezdett alkotni, felfedezni és építkezni. Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy nagy hatással volt rá Farkas Béla, a különösképp ópiumélvező festő, akivel Csúszó hosszú, kimerítő beszélgetéseket folytatott a Pali-csi-tó partján sétálva. (Erről a kapcsolatról egy más alkalommal többet írok majd.)

A Lábjegyzet Rajsli Emese fordításában Szombathy Bálint tette közzé a Tsúszó Sándor Emlékkönyvben 1992-ben.

És harmadszor: fekete bársonyöltönyéről kellene akkor még szólnunk valamit. Az angyali lény ruhácskájáról.

Teljesen azonosult vele. Ránőtt. Összenőttek. Mint Esterházy szerint Ottlik a zakójával.

Esterházy *Zakóknak legtitkosabb szerkezete* című zseniális publicisztikájában, esszéjében arról értekezik, hogy tudós egyetemi dolgozatocskák témája lehetne, ki mit hord a magyar irodalomban leghitelesebben. Azt mondja: tweedzakkot, kérem, lestrapáltan kell hordani, elnyúttan. No, igen, de hogyan elnyúttan? Elnyúni úgy, ahogy Ottlik nyú el, ahhoz idő kell, teremtett idő, mit zakóink legbelső titokzatos szerkezetéből húzunk elő, egy izzlap és egy pótgomb közül, évszázados idő, meg tartás . . .

Mondják, az Ottlik-múzeumban (-szobában) egy székre akasztva ki is állították Ottlik famózus zakóját.

Egyszer Matković valahol Szabadka határában beleszakadt egy érbe, csatornába. És állt ott. Kis fekete bársonyöltönyében. Mintha akkor zuhant volna alá az égből, átütve a jégpáncélt. És kezdett volna belefagyni. Az érbe, kanálisba. A köd ülte zsíros szántóföldek közé. Mint egy deres, zúzmarás kiska. Angyal.

Láttam porban feküdni fekete bársonyöltönyében. Akkor az volt az első gondolatom: alázuhant a porba.

A vicc jut eszembe. Mert kell a vicc, hogy feloldjuk a sok In memoriamot, a sok vakbélgyulladás-komolyságú értekezést. Hogy visszajuthassunk említett mosolyához.

Többször elmeséltem Slavkónak. Szinte minden egyes alkalommal, ha megpillantottam szűk, fekete bársonyöltönyében, amely idővel kék tónust kapott. Élő bőrré lett. Mint mikor kékre verik az embert. Van egy szövet, amelynek ördögbőr a neve. Akkor minden bizonyosan kell létezni angyalbőrnek is. Mondom, ha megpillantottam, mindig ez a vicc jutott eszembe.

A cigány leveszi a pihetollat, a pölyhöt sötét öltönyéről, sötét ünneplőjéről a templomban és azt mondja: Baszd meg ezt a sötétkéket! Szerbül sokkal jobban hangzik: Jebeš teget!

Számtalanszor elmeséltem neki ezt a viccet, de csak most döbbsentem rá, hogy az a pihetoll, amit Slavko Matković finoman levett fekete bársonyöltönyéről, az angyal tolla volt. Élő toll. Magából tépte. Hogy elrejtse előlünk angyal voltát. Bukott – azért bukott, mert: közénk bukott – angyali lényét. Ha nem szedi le, ha nem tépi ki már a pihetollat is, ha nem kopasztja lilára, véresre magát, végül súlyos szárnyat kell magával cipelnie, maga után vonszolnia itt: közöttünk. És mit szólna a falu, a kicsinyítő képzős város (hogy falu, hogy kicsinyítő képzős, azt legjobban Matkovićhoz való viszonyulása bizonyítja) ekkora szárnyak, ekkora arkangyali szárnyak láttán?!

P. s.

Mikor a Szabadkai Városi Könyvtár behemót gipsz Atlaszok tartotta dísztermében (a teremben különben ott ült a két élő Atlasz: Rudinski, az építész és Francisković, a költő-könyvtáros is) kimentem a mikrofonhoz, hogy ezt a rezge dolgozatomat felolvassam (féltem, nem fogom tudni felolvasni), leszakadt a zakóm egyik gombja. Amikor a fény felé emeltem, hogy átgukkerozzak rajta, hogy a közönségnek felmutassam, meglepetten tapasztaltam, a lyukak szép vitrázsrózsát képeznek – amely, akár egy angyalt is magába foghatna, zárhatna. Gondoltam, belekezdve rezge dolgozatom felolvasásába, ezt a gombot akkor már nem is varratom vissza.

